

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Р. А. Третяк,

к. е. н., Національний авіаційний Університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4980-3002>

А. В. Лобунько,

к. е. н., Головне управління Держгеокадастру у Хмельницькій області

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3661-3719>

Ю. В. Лобунько,

к. е. н., доцент, заклад вищої освіти "Подільський державний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1695-9315>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.19.10

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЕЛЬНО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ В УКРАЇНІ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher,

Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

R. Tretiak,

PhD in Economics, National Aviation University

A. Lobunko,

PhD in Economics, Office of the State Geocadaster in Khmelnytskyi Region

Yu. Lobunko,

PhD in Economics, Associate Professor, State Podillia University

FORMATION OF THE LAND-ECOLOGICAL-ECONOMIC ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEM IN UKRAINE

У статті обґрунтовано, що під Системою еколого-економічного обліку землекористування (СЕЕОЗ) розуміється просторова комплексна статистична основа для організації біофізичної інформації про землекористування як екосистеми, вимірювання екосистемних послуг землекористування, відстеження змін у протяжності та стані екосистем землекористування, оцінки екосистемних послуг землекористування і земельних активів та ув'язування цієї інформації із заходами економічної і людської діяльності. Система еколого-економічного обліку землекористування (СЕЕОЗ) доповнює вимірювання відносин між системою землекористування, навколишнім середовищем та економікою. Розроблено порівняльну класифікацію видів землекористування в Україні та за міжнародною системою природно-економічного обліку (СПЕО). Відповідно, у дослідженні виділено такі класифікації: а) класифікація землекористування у сфері природоохоронної діяльності; б) класифікація видів землекористування; в) класифікація земельного покриття. Обґрунтовано, що для статистики, структурованої для земельного покриття, традиційні адміністративні межі

стають менш актуальними, тоді як більшу значущість набувають взаємозв'язки між різними характеристиками земельних та інших природних ресурсів і біорізноманіття в процесі їх використання та взаємодія між цими характеристиками, економікою та суспільством, і це обумовлює необхідність введення еколого-економічного обліку землекористування. З цією метою розроблено класифікацію типів (підтипів) землекористування для цілей земельно-еколого-економічного обліку та звітності. Зокрема, вона включає типи і підтипи: 1) Сільськогосподарський: польовий, ґрунтозахисний, садово-ягідний, сінокосо-пасовищний, спеціальний; 2) Лісогосподарський: лісогосподарський, природно— відновлюваний, лісопромисловий, захисний, екологічно-рекреаційний; 3) Природно-заповідний та природоохоронний: природно-заповідний, природоохоронний; 4) Водогосподарський: водопромисловий, водоохоронний, екологічно-рекреаційний; 5) Житлово-громадський: житловий, громадсько-комерційний, соціально-культурний; 6) Оздорочно-рекреаційний: оздоровчий, рекреаційний; 7) Промислово-інфраструктурний і оборони: промисловий, інженерної та транспортної інфраструктури, оборони; 8) Спеціального призначення; 9) Запасу та резервного фонду.

The article substantiates that the Land-Ecological-Economic Accounting System (LEEAS) is understood as a spatial, comprehensive statistical foundation for organizing biophysical information about land use as an ecosystem. It measures ecosystem services of land use, tracks changes in the extent and condition of land use ecosystems, evaluates ecosystem services and land assets, and connects this information with economic and human activities. The Land-Ecological-Economic Accounting System (LEEAS) complements the measurement of relationships between land use systems, the environment, and the economy. A comparative classification of land use types in Ukraine and the international System of Environmental-Economic Accounting (SEEA) has been developed. Given that in the international System of Environmental-Economic Accounting (SEEA), land use is understood as both a) types of activities and b) institutional mechanisms introduced in a given region (country) for economic production or for supporting and restoring ecological functions, we have proposed classifications with more detailed descriptions of classes and categories. These are intended to be the starting point for compiling relevant statistical data. However, not all materials are at the same level of complexity, and further testing and adaptation for Ukraine are required, which has been done in this study. A particular exception is the description of classes related to land use in environmental protection, concerning the classification of conservation activities. Accordingly, the study highlights the following classifications: a) classification of land use in environmental protection activities; b) classification of land use types; c) classification of land cover. It has been justified that for statistics structured around land cover, traditional administrative boundaries become less relevant, while relationships between various characteristics of land and other natural resources, biodiversity, and the economy and society gain more importance. This creates the need for the introduction of Land-Ecological-Economic Accounting. For this purpose, a classification of land use types (subtypes) for the purposes of land-ecological-economic accounting and reporting has been developed. Specifically, it includes the following types and subtypes: 1) Agricultural: field, soil conservation, orchard and berry, hayfield-pasture, special; 2) Forestry: forestry, naturally renewable, forest industry, protective, ecological-recreational; 3) Nature reserve and environmental protection: nature reserve, environmental protection; 4) Water management: water industry, water protection, ecological-recreational; 5) Residential-public: residential, public-commercial, social-cultural; 6) Health-recreational: health, recreational; 7) Industrial-infrastructure and defense: industrial, engineering and transport infrastructure, defense; 8) Special-purpose; 9) Reserve and reserve fund.

Ключові слова: система еколого-економічного обліку, земельно-кадастровий облік, землекористування, класифікація, ґрунтовий покрив.

Key words: ecological and economic accounting system, land cadastral accounting, land use, classification, soil cover.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відповідно до статті 203 Земельного кодексу України [1], існує як кількісний облік (зазначається, наприклад, склад земельних угідь), так і якісний (певні характеристики земельних угідь за природними властивостями, ступенем техногенного забруднення ґрунтів та ін.). Деталізацію та конкретизацію положень щодо обліку земель, закріплених Земельним кодексом України, здійснює Закон України "Про

Державний земельний кадастр" [2], який визначає правові, економічні та організаційні основи діяльності у сфері Державного земельного кадастру. Згідно цього Закону метою обліку земель та державної реєстрації земельних ділянок є забезпечення необхідною інформацією органів державної влади та місцевого самоврядування, зацікавлених організацій, підприємств й установ, громадян з метою регулювання земельноправових відносин, раціонального зем-

лекористування й охорони земель, визначення цінності земель як цілісної складової частини природних ресурсів та розміру плати за землю, контролю за охороною і використанням земельних ресурсів, економічного й екологічного обґрунтування проектів землеустрою і бізнес-планів.

Основним елементом обліку земельних ресурсів є вид земель (угіддя), окремі ділянки, які є одиницями рахунку при земельному обліку з метою отримання загальних даних за цільовим призначенням та видами використання земель в межах певної категорії, землеволодіння та землекористування тощо. За дослідженнями А. М. Третьяка, В. М. Третьак та О. Ф. Ковалишин "основними завданнями земельного обліку можна вважати:

- отримання, проведення систематизації та аналізу правового статусу і режиму використання земель та інших природних ресурсів і майнових об'єктів, що наявні (розташовані) на земельній ділянці;

- визначення кількісно-якісних показників земель (земельних угідь та функціонального використання) й надання необхідних даних про земельні та інші природні ресурси;

- отримання, проведення систематизації та аналізу правового статусу і режиму територіальних обмежень у використанні земель та інших природних ресурсів;

- внесення первинних даних у земельно-облікові документи та виготовлення земельно-облікових планових матеріалів" [3].

Одночасно ними констатується, відсутність "законодавчого визначення поняття обліку кількості та якості земель, земельних ділянок, землеволодіння та землекористування, обліку територіальних обмежень у використанні земель та інших природних ресурсів, чіткого дієвого землевпорядного механізму ведення обліку та реєстрації земельних ділянок, оскільки у вітчизняних облікових стандартах відсутня чітка законодавча регламентація їх проведення" [3]. Також, виокремлена інституціональна проблема обліку даних земельних об'єктів на підприємствах для цілей бухгалтерського обліку та постановки їх вартості на баланс. Ці та інші проблеми земельного обліку також обумовлені взаємозв'язком окремих процедур щодо використання земельних ресурсів зокрема, як: господарський та економічний актив; національне багатство та управління їх використанням; планетарний природний ресурс для забезпечення безпеки людей.

В цьому зв'язку, нами пропонується для формування системи інтегрованого земельно-

еколого-економічного обліку у галузі використання та охорони земель в Україні, використати засади "Системи еколого-економічного обліку — Екосистемний облік (СЕЕО ЕО)" [4], яка є результатом процесу, відомого своєю прозорістю та широкою участю міжнародного статистичного співтовариства, економістів, географів, екологів та інших науковців, а також політиків.

Система еколого-економічного обліку — Екосистемний облік (СЕЕО ЕО) являє собою просторову комплексну статистичну основу для організації біофізичної інформації про екосистеми, вимірювання екосистемних послуг, відстеження змін у протяжності та стані екосистем, оцінки екосистемних послуг та активів та ув'язування цієї інформації з заходами економічної і людської діяльності. Система еколого-економічного обліку — Екосистемний облік (СЕЕО ЕО) була розроблена для того, щоб відповісти на низку політичних вимог та завдань, з акцентом на те, щоб зробити видимим внесок природи в економічну діяльність та життя людей. Принципи цього обліку тісно переплітаються і пов'язані із земельно-кадастровим обліком земель та землекористування.

Система землекористування як екосистема, нами розглядається як "інтегральна багатофункціональна соціально-економічна та природна система, що включає підсистеми: 1) землекористування сформоване у виді земельної ділянки або їх сукупності, яке характеризується правами володіння, користування, розпорядження та іншими видами "пучка" прав як матеріальний актив і речова складова земельного капіталу; 2) землекористування сформоване у виді прав володіння, користування, управління (за виключенням розпорядження) земельними та іншими природними ресурсами в межах земельної ділянки або їх сукупності та територій, як нематеріальний актив і інтелектуальна складова земельного капіталу; 3) землекористування як процес організації використання і охорони земель та інших природних ресурсів, що результатується у виді земельної, екологічної та містобудівної ренти і є оціночною складовою економічного активу та функціональною земельного капіталу; 4) державна реєстрація земельних ділянок та прав на них а також територіальних та індивідуальних, по відношенню земельних ділянок, обмежень у використанні земель та інших природних ресурсів, що сформовані в процесі землеустрою та землевпорядкування." [5].

В системі еколого-економічного обліку під землекористуванням розуміється "(а) діяль-

ність, так і (b) інституційні механізми, встановлені для даної галузі з метою економічного виробництва або підтримки та відновлення екологічних функцій" [4]. Відповідно, її концептуальний підхід до обліку як багатства природних ресурсів із відповідними доповненнями [4] є пріоритетним для галузі використання і охорони земель.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження формування системи земельно-еколого-економічного обліку та звітності в Україні з врахуванням положень міжнародної системи еколого-економічного обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розробка Системи еколого-економічного обліку землекористування (СЕЕОЗ) необхідна у відповідь на низку політичних вимог та завдань із ухилом на те, щоб зробити видимим внесок земельних та інших природних ресурсів, а відповідно і системи землекористування, в економіку та благополуччя людей, а також щоб краще фіксувати вплив економічної і іншої діяльності людини на природне середовище землекористування. З цією метою екосистемний земельний облік має включати ширший спектр вигод, одержуваних людьми, ніж це відображено у земельно-кадастровому обліку і в стандартних економічних рахунках, та забезпечувати структурований підхід до оцінки залежності й впливу економічної і людської діяльності на природне середовище землекористування.

Під Системою еколого-економічного обліку землекористування (СЕЕОЗ) нами розуміється просторова комплексна статистична основа для організації біофізичної інформації про землекористування як екосистеми, вимірювання екосистемних послуг землекористування, відстеження змін у протяжності та стані екосистем землекористування, оцінки екосистемних послуг землекористування і земельних активів та ув'язування цієї інформації із заходами економічної і людської діяльності. Система еколого-економічний облік землекористування (СЕЕОЗ) повинна доповнювати вимірювання відносин між системою землекористування, навколишнім середовищем та економікою. Підходи до вимірювання таких відносин викладені у "Центральній основі Системи природно-економічного обліку" (СПЕО) [6], яка була прийнята як міжнародний стандарт Статистичної комісії Організації Об'єднаних Націй

на її сорок третій сесії в березні 2012 року та є першим міжнародним статистичним стандартом для природно-економічного обліку. Центральна основа Системи природно-економічного обліку (СПЕО) [6] є багатоцільовою концептуальною основою для розуміння взаємодії між економікою і навколишнім середовищем (а відповідно і екосистемою землекористування) та для опису і зміни запасів активів навколишнього середовища, в тому числі земельних. Це ставить статистику довкілля та її взаємозв'язок, а відповідно і системи землекористування, з економікою в основу офіційної статистики. Відповідно, дані Системи еколого-економічного обліку землекористування (СЕЕОЗ) щодо екосистем землекористування повинні бути поєднані з даними про навантаження на навколишнє середовище, запасами окремих ресурсів та реакцією на навколишнє середовище у формі витрат, податків та субсидій у рахунках Системи природно-економічного обліку (СПЕО) для отримання всеосяжної картини еколого-економічних відносин.

В основі Центральної основи Системи природно-економічного обліку (СПЕО) закладено системний підхід до організації інформації з питань навколишнього середовища та економіки, який максимально охоплює запаси та потоки ресурсів, актуальні для аналізу цих питань.

При застосуванні цього підходу Центральною основою Системи природно-економічного обліку (СПЕО) використовує облікові поняття, структури, правила та принципи Системи національних рахунків. На практиці природно-економічний облік включає складання таблиць фізичних показників ресурсів та використання, функціональних рахунків (наприклад, рахунків витрат на охорону навколишнього середовища) та рахунків активів стосовно природних ресурсів.

Інтеграція інформації щодо економіки, організації використання земельних та інших природних ресурсів та навколишнього середовища потребує міждисциплінарного підходу. Центральна основа Системи природно-економічного обліку (СПЕО) об'єднує в єдину систему вимірювань інформацію про земельні та водні ресурси, запаси корисних копалин, енергоносії, запаси деревини, риби, ґрунтові ресурси та екосистеми, про забруднення та відходи, виробництво, споживання та накопичення [6]. Для кожної з цих областей передбачені спеціальні та докладні процедури вимірювання, які інтегровані в Центральну основу Системи природно-економічного обліку

**Таблиця 1. Порівняльна класифікація видів
землекористування в Україні та за міжнародною системою
природно-економічного обліку (СПЕО)**

В Україні*		Прийнята в СПЕО**	
№№ класів	Види (типи) землекористування	№№ класів	Види (типи) землекористування
Землі			
1	Сільськогосподарського призначення	1	Сільське господарство
2	Житлової та громадської забудови	2	Лісове господарство
2.1	Житлової забудови	3	Землі, що використовуються для аквакультури
2.2	Громадської забудови	4	Використання забудованих та пов'язаних з ними районів
3	Природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення	5	Землі, що використовуються для підтримки та відновлення екологічних функцій
3.1	Природно-заповідного фонду	6	Інші види землекористування
3.2	Іншого природоохоронного призначення	7	землі, що не використовуються
4	Оздоровчого призначення		
5	Рекреаційного призначення		
6	історико-культурного призначення		
7	Лісгосподарського призначення		
8	Промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення		
8.1	Промисловості		
8.2	Транспорту		
8.3	Зв'язку		
8.4	Енергетики		
8.5	Оборони		
9	Запасу, резервного фонду та загального користування		
Внутрішні води			
10	Водного фонду	8	Внутрішні води, що використовуються для аквакультури або господарювання
		9	Внутрішні води, що використовуються для підтримки та відновлення екологічних функцій
		10	Інші види використання внутрішніх вод, які не класифіковані за іншими категоріями
		11	Невикористовувані внутрішні води

* Джерела: [1, 8].

** Джерело: [4].

(СПЕО) таким чином, щоб надавати повну картину стану справ.

Завдяки застосуванню національних принципів обліку системи національних рахунків (СНР), статистичних рамок для вимірювання економіки Система еколого-економічного обліку землекористування (СЕЕОЗ) може забезпечити унікальну інтеграцію екологічних та економічних даних на підтримку прийняття управлінських рішень. Узгодження цих даних покликане сприяти як актуалізації використання екологічних даних про екосистеми землекористування при прийнятті економічних рішень, так і підтримці використання економічних даних при прийнятті екологічних рішень. З використанням облікового підходу використовується внутрішня структура рахунків, у якій як запаси, і потоки є частиною єдиної системи об-

ліку. У цьому контексті основні принципи обліку застосовуються до організації даних як у фізичному, так і у грошовому вираженні, щоб забезпечити отримання інтегрованого, узгодженого та несуперечливого набору даних. Крім того, прийняття облікового підходу сприяє проведенню порівнянних, регулярних та безперервних вимірів.

Земля займає центральне місце у природно-економічному обліку. Деякі з питань, які можуть бути розглянуті в контексті земельних рахунків крім оцінки землеволодіння та землекористування як складової частини економічного виробництва, включають наслідки урбанізації, інтенсивність рослинництва та тваринництва, заліснення та обезліснення, використання водних ресурсів та інші прямі і опосередковані види використання землі.

Хоча загальна оцінка змін часток різних видів землекористування та земельного покриття в країні може надати корисні індикатори змін, все більшою мірою сильні сторони земельних рахунків відображаються у використанні картографічних технологій, які здатні точно вказати сфери змін.

Земля є також важливим компонентом в оцінці національного багатства та матеріальних засобів інституційних секторів. Земля, у виді земельних ділянок, що перебувають у власності, продається і купується у поєднанні з фізичними характеристиками (будівлі, ґрунт, дерева), і сумарна вартість включатиме вартість самої території ділянки (місце знаходження), а також вартості цих фізичних характеристик.

Таким чином, земля — це унікальний природний актив, що характеризується простором, в якому протікають економічна діяльність і природні процеси, та в межах якого зосереджені земельні та економічні активи.

Хоча термін "земля" згідно статті 1 закону України "Про охорону земель" земля — це "поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею", площа суші аналізується багатьма різними методами. В Україні статистичний аналіз найчастіше проводиться шляхом збору даних за встановленими адміністративно-територіальними утвореннями. З економічної точки зору виникає інтерес до визначення ділянок землі, що знаходяться у власності різних інституційних секторів, наприклад, територій земель державної власності та земель, що використовуються різними галузями. З точки зору природно-економічного обліку існує кілька інших факторів, які становлять інтерес, включаючи рельєф (наприклад, гори та рівнини), висоту над рівнем моря та зонування земель (наприклад, за типами (підтипами) землекористування). Додатковими сферами інтересу для Системи еколого-економічного обліку землекористування (СЕЕОЗ) є види (типи) землекористування та земельний покрив.

У цьому зв'язку розглянемо класифікації видів землекористування і земельного покриття в Україні та за міжнародною системою природно-економічного обліку (СПЕО).

Один із найважливіших принципів класифікації видів землекористування відповідно до Земельного кодексу України є розподіл земель на різні категорії, основою розмежування яких є їх цільове призначення [1]. Загальновідомо, що категорія землі обумовлює правовий режим земельної ділянки, порядок її обороту, мож-

ливість придбання на ню прав, а також ставки земельного податку та розмір орендної плати. Категорія земель — це один із фундаментальних інститутів земельного права, що є невід'ємним елементом правового режиму земельних ділянок, а відповідно і виду землекористування. Віднесення земель до певних категорій виходячи з фактичних характеристик земельної ділянки є обов'язковим. Якщо земельна ділянка не має певної категорії, то вона є об'єктом з невстановленим правовим режимом, що може бути причиною виникнення проблем, пов'язаних з її використанням в обороті. Для встановлення цільового призначення земельної ділянки як виду землекористування використовується в Україні класифікація видів цільового призначення земель [8]. В табл. 1 приведено порівняльну класифікацію видів землекористування в Україні та за міжнародною системою природно-економічного обліку (СПЕО) [4].

Прийнята в міжнародній системі природно-економічного обліку (СПЕО) класифікація видів землекористування (табл. 1) передбачає, що: на найвищому рівні землекористування класифікується за первинними типами поверхонь: земля та внутрішні водойми. Класифікація на кшталт поверхні відображає первинне використання цієї класифікації як засіб для зіставлення альтернативних видів використання. Як правило, види використання внутрішніх водойм і земельних ділянок зовсім різні, і ці різні види землекористування, швидше за все, управлятимуться по-різному.

Щодо класифікації видів землекористування за міжнародною системою природно-економічного обліку (СПЕО), то вона складається із семи основних категорій землекористування: сільське господарство; лісове господарство; земля, що використовується для аквакультури; використання забудованих та пов'язаних з ними районів; земля, що використовується для підтримки та відновлення екологічних функцій; інші види землекористування, які не класифіковані за іншими категоріями; і земля, що не використовується. Стосовно внутрішніх водойм, то тут прийнято чотири основні категорії: внутрішні водойми, що використовуються для аквакультури або ведення господарської діяльності; внутрішні водоймища, що використовуються для підтримки та відновлення екологічних функцій; інші види використання внутрішніх водойм, н.к.д.к.; і внутрішні водоймища, що не використовуються.

В міжнародній системі природно-економічного обліку (СПЕО) землекористування розуміється як а) види діяльності, так і б) інсти-

туційні механізми, введені в даному районі (країні) з метою економічного виробництва або підтримки та відновлення екологічних функцій [4]. По суті, "землекористування" передбачає наявність деякого втручання людини або регулювання з боку людини. Тому до використовуваних земель відносять території, що охороняються, які регулюються інституційними утвореннями країни з метою недопущення в них економічної або антропогенної діяльності. Однак, слід зазначити, що не всі землі можуть використовуватися відповідно до наведеного вище визначення. Деякі землі "не використовуються", хоча передбачають використання для підтримки життєдіяльності екосистем та біорізноманіття. Для забезпечення повного обліку землекористування в межах країни рекомендовано до земельного обліку включати і землі, що не використовуються.

Центральна основа Системи природно-економічного обліку (СПЕО) містить низку класифікацій та переліків, щоб забезпечити глибше розуміння відповідних понять та складання відповідних статистичних даних. Ці класифікації та переліки рекомендовано в жодному разі не розглядати як обов'язкові до застосування для цілей звітності.

В цьому зв'язку нами відібрано такі класифікації та переліки, в яких передбачені докладніші описи класів та категорій. Вони покликані бути відправною точкою для складання відповідних статистичних даних. Однак не всі їх матеріали знаходяться на однаковому рівні складності, тому в кожному конкретному випадку, потрібне подальше тестування та їх адаптація для України, що нами і зроблено в даному дослідженні.

Особливим винятком є опис класів, пов'язаних із землекористуванням у сфері охорони навколишнього середовища, щодо класифікації природоохоронної діяльності. Відповідно, розглянемо такі класифікації та переліки:

а) класифікація землекористування у сфері природоохоронної діяльності:

б) класифікація видів землекористування;

с) класифікація земельного покриву.

Основною метою землекористування у сфері природоохоронної діяльності є запобігання, скорочення та ліквідація забруднення, а також будь-якого іншого погіршення стану земельних та інших природних ресурсів і біорізноманіття. Природоохоронне землекористування включає заходи, які вживаються з метою відновлення земельних та інших природних ресурсів і біорізноманіття після їх деградації внаслідок тиску антропогенної діяльності. За-

ходи та види діяльності, що включаються до сфери захисту земельних та інших природних ресурсів і біорізноманіття, повинні задовольняти критерії першочергової мети, тобто тому, що охорона земельних та інших природних ресурсів і біорізноманіття є їх головною метою. Заходи та види діяльності, які надають сприятливий вплив на земельні та інші природні ресурси і біорізноманіття, але які служать іншим цілям, не підпадають під категорію природоохоронної діяльності. Таким чином, зі сфери охорони земельних та інших природних ресурсів і біорізноманіття виключаються ті види діяльності, які, хоч і позитивно позначаються на стані земельних та інших природних ресурсів і біорізноманіття, призначені насамперед для задоволення виробничих потреб.

В Україні до природоохоронного землекористування віднесено, згідно статті 43 земельного кодексу України, землі природно-заповідного фонду — "це ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду" та згідно статті 46, землі іншого природоохоронного призначення — "земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу наукову цінність" [1].

Разом з тим, необхідно зазначити, що згідно Системи природно-економічного обліку (СПЕО) виділяються землі, які виконують функцію "захисту та відновлення ґрунтів, підземних і поверхневих вод" [4]. Захист та відновлення ґрунтів, підземних та поверхневих вод характеризується заходами та видами діяльності, які спрямовані на запобігання інфільтрації забруднюючих речовин, очищення ґрунтів і водоєм та захист ґрунтів від ерозії й іншої фізичної деградації, зокрема внаслідок засолення. До цієї категорії включаються моніторинг та контроль забруднення ґрунтів та підземних вод.

Також, згідно Системи природно-економічного обліку (СПЕО) виділяються землі, які виконують функцію "захисту біорізноманіття та ландшафтів". Землекористування із захисту біорізноманіття та ландшафтів характеризується заходами та видами діяльності, які спрямовані на охорону та відновлення видів флори і фауни, екосистем та ареалів проживання, а також на охорону та відновлення природних та частково змінених людиною ландшафтів. Поділ захисту біорізноманіття від захисту ландшафтів не завжди можна здійснити на практиці. Наприклад, збереження чи створення пев-

Таблиця 2. Класифікація типів (підтипів) землекористування для цілей земельно-еколого-економічного обліку та звітності

Клас (підклас) типу (підтипу)	Назва типів (підтипів) землекористування	Характеристика земельного покриття
1	Сільськогосподарський	
1.1	польовий	Орні землі, які використовуються без обмежень під посіви сільськогосподарських культур
1.2	грунтозахисний	Орні землі, які використовуються із обмеженнями під посіви сільськогосподарських культур
1.3	садово-ягідний	Орні землі, які зайняті насадженнями для отримання плодів, ягід, винограду, хмелю; насадження ефіроолійних та інших лікарських культур тощо (<i>багаторічні насадження</i>)
1.4	сінокосо-пасовищний	сільськогосподарські угіддя, які систематично використовуються для сінокошення та випасання худоби
1.5	спеціальний	землі територій, які займають житлові приміщення на фермах та інші будівлі: житлові будинки, господарські будівлі (ангари, сараї, льохи, теплиці, елеватори), будівлі для ведення тваринництва (стайні, корівники, загои для утримання свиней та овець, пташники), присадибні сади фермерські споруди, крім житла в населених пунктах та переробних підприємств
2	Лісогосподарський	
2.1	лісогосподарський	ділянки землі площею понад 0,5 га з деревами висотою понад 5 метрів і лісовим покривом понад 10 відсотків або деревами, здатними досягти цих порогових значень у місці проростання (in situ), які використовуються переважно для підтримки та відновлення екологічної функції. До них не належать ділянки землі, які використовуються переважно для промислової заготівлі деревини
2.2	природно-відновлюваний	природно відновлені ліси місцевих порід, у яких відсутні явно виражені ознаки антропогенної діяльності та екологічні процеси суттєво не порушені
2.3	лісопромисловий	лісові ділянки, які використовуються переважно для промислової заготівлі деревини
2.4	захисний	лісові смуги, створені з метою захисту полів сівозмін, зрошувальної і осушувальної мережі від ерозії ґрунтів, засух та інших несприятливих впливів кліматичних факторів та чагарникова рослинність природного походження
2.5	екологічно-рекреаційний	лісові ділянки, які використовуються переважно для підтримки і відновлення екологічних функцій та рекреації
3	Природно-заповідний та природоохоронний	
3.1	природно-заповідний	включає природні території, що особливо охороняються, як вони визначені МСОП — Міжнародним союзом охорони природи, тобто чітко визначені географічні простори, законодавчо або іншими ефективними засобами визнані (ПЗФ), призначені та керовані для збереження і підтримки біорізноманіття природних та пов'язаних з ними культурних ресурсів
3.2	природоохоронний	ділянки землекористування екологічної мережі України (крім ПЗФ), водоохоронних та інших захисних зон
4	Водогосподарський	
4.1	водопромисловий	землі, що використовуються для об'єктів аквакультури та видів діяльності у сфері рибництва.
4.2	водоохоронний	землі з внутрішніми водами, що використовуються для підтримки та відновлення екологічних функцій
4.3	екологічно-рекреаційний	землі з внутрішніми водами, що не використовуються для рибництва та підтримки і відновлення екологічних функцій та рекреації
5	Житлово-громадський	
5.1	житловий	землі під житловими будинками з прибудинковими територіями, господарськими будівлями і спорудами; земельні ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку і т.п.
5.2	громадсько-комерційний	землі, які використовуються для державного управління (включаючи оборонні потреби), освіти, охорони здоров'я, релігійних організацій, спорту та соціальної допомоги, колективних, громадських та особистих послуг, діяльності екстериторіальних організацій і органів, а також землі, які використовуються головним чином комерційними, торговими і відповідними службами - торговими центрами, банками, ремонтними майстернями, готелями, ресторанами, барами, їдальнями, торговими складами тощо та будівлями органів управління ними
5.3	соціально-культурний	землі під амбулаторіями, банями, бібліотеками, лікарнями, водними станціями, гідрометеорологічними станціями, готелями, дитячими садками, навчальними закладами, кафе та ресторанами, кінотеатрами та театрами, магазинами та торговельними центрами, ринками, тюрмами, цирками, монастирями, церквами, мечетями, синагогами, молитовними домами, автодромами, іподромами, спортивними базами, спортивними майданчиками, стадіонами, льодовими палацами, трамплінами

Клас (підклас) типу (підтипу)	Назва типів (підтипів землекористування)	Характеристика земельного покриття
6	Оздорочо-рекреаційний	
6.1	оздоровчий	ділянки землі із природними ресурсами, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей
6.2	рекреаційний	ділянки землі із природними ресурсами, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів
7	Промислово-інфраструктурний і оборони	
7.1	промисловий	землі, на яких провадяться головним чином промислові види діяльності, з усіма допоміжними територіями, зокрема очисні споруди, стоянки, складські площадки, території закладів управління тощо Включаються також землі будівельних організацій та підприємств, землі з господарськими дворами та будівлями, окремо розташованими, які не входять в межі населених пунктів
7.2	інженерної та транспортної інфраструктури	землі державних залізниць, автомобільних шляхів, наземних споруд трубопроводів; території річкових, морських портів та аеропортів; землі, на яких розміщені залізничні станції та автостанції, склади для обладнання і ремонтні майстерні та інші території, потрібні для забезпечення розміщення відповідної інфраструктури і т.п.
7.3	оборони	землі під військовими базами, об'єктами, фортецями, фортами укріплення
8	Спеціального призначення	Землі під кладовищами, крематоріями, меморіальними комплексами та пам'ятниками, скотомогильниками
9	Запасу та резервного фонду	Землі, що використовуються для цілей, які не класифіковані за іншими категоріями та землі, на яких відсутні чітко видимі ознаки діяльності людини або організаційних механізмів, що здійснюються з метою економічного виробництва або підтримки та відновлення екологічних функцій і на яких екологічні процеси не зазнають значного впливу

них типів ландшафтів, біотопів та екологічних зон, а також суміжні питання (живі огорожі, лінії дерев для відновлення "природних коридорів") мають явний зв'язок із збереженням біорізноманіття.

Оцінка ділянок землі з поділом за типами землекористування мають значний інтерес у розумінні проблем сільськогосподарського виробництва, лісового господарства та поширення забудованих територій. Додатковою перевагою є накопичення аналітичних даних щодо змін у землекористуванні з часом. Тому класифікація видів землекористування тісно пов'язана із класифікацією земельного покриття.

Для України класифікація земельного покриття характеризується Класифікацією видів земельних угідь (КВЗУ) [9].

Враховуючи, що для статистики, структурованої для земельного покриття, традиційні адміністративні межі стають менш актуальними, тоді як більшу значущість набувають взаємозв'язки між різними характеристиками земельних та інших природних ресурсів і біорізноманіття в процесі їх використання та взаємодія між цими характеристиками, економікою та суспільством, це обумовлює необхідність введення еколого-економічного обліку землекористування.

В цьому зв'язку, у даному дослідженні ми зупинимося на удосконаленні типів землекористування. Однак зазначимо, що земельний облік та звітність який вівся територіальними органами земельних ресурсів згідно з Інструкцією із заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель — форми №№ 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем (інструкція затверджена наказом Державного комітету статистики України від 05.11.1998 № 377) [10] до 2016 р., відмінений у 2015 р. А взамін був уведений земельний облік та звітність наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.12.2015 № 337 "Про затвердження форм адміністративної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) та Інструкцій щодо їх заповнення" [11] згідно форм №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем, який теж скасований у 2021 р. [12].

Враховуючи, що законодавством України не визначена класифікація типів (підтипів) землекористування для земельно-кадастрового обліку, а тим більше для земельно-еколого-економічного обліку та звітності, нами для розроблення пропозицій використано дослідження А.М. Третяка та інших у праці "Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практи-

ки" [13] щодо зонування земель за типами (підтипами) землекористування. В табл. 2 приведено пропозиції щодо класифікації типів (підтипів) землекористування в Україні для цілей земельно-еколого-економічного обліку та звітності із врахуванням Системи природно-економічного обліку (СПЕО) [4].

Особливий інтерес щодо статистичних даних про види землекористування та земельного покриву представляють методи збирання даних. У широкому значенні використовуються два методи: польові землевпорядні та інші дослідження і супутникові знімки. Польові землевпорядні та інші дослідження відіграють важливу роль, оскільки можуть забезпечити високий рівень конкретики щодо земельного покриву і, зокрема, землекористування у тій чи іншій галузі. Супутникові зображення також мають важливе значення, оскільки дозволяють здійснювати ширшу оцінку всіх територій країни, а зображення, що з'являються з часом, з більш високим рівнем дозволяють проводити нові види аналізу. Все частіше складаються дані, засновані на поєднанні польових землевпорядні та інші досліджень і супутникових зображень.

ВИСНОВКИ

Під Системою еколого-економічного обліку землекористування (СЕЕОЗ) розуміється просторова комплексна статистична основа для організації біофізичної інформації про землекористування як екосистеми, вимірювання екосистемних послуг землекористування, відстеження змін у протяжності та стані екосистем землекористування, оцінки екосистемних послуг землекористування і земельних активів та ув'язування цієї інформації із заходами економічної і людської діяльності. Система еколого-економічного обліку землекористування (СЕЕОЗ) доповнює вимірювання відносин між системою землекористування, навколишнім середовищем та економікою. Розроблено порівняльну класифікацію видів землекористування в Україні та за міжнародною системою природно-економічного обліку (СПЕО). Враховуючи, що у міжнародній системі природно-економічного обліку (СПЕО) землекористування розуміється як а) види діяльності, так і б) інституційні механізми, введені в даному районі (країні) з метою економічного виробництва або підтримки та відновлення екологічних функцій, нами у дослідженні виділено такі класифікації: а) класифікація землекористування у сфері природоохоронної діяльності; б) класифікація видів землекористування; в) кла-

сифікація земельного покриву. Розроблено класифікацію типів (підтипів) землекористування для цілей земельно-еколого-економічного обліку та звітності в Україні.

Подальші дослідження заключаються у дослідженні методів формування інтегрованої цінності екосистем типів (підтипів) землекористування та їх вартості як активів для екосистемного обліку в складі системи національних рахунків.

Література:

1. Земельний кодекс України 2768-III від 25.10.2001. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
2. Про державний земельний кадастр: Закон України 3613-VI від 07.07.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>.
3. Третяк А. М., Третяк В. М., Ковалишин О.Ф. Земельно-кадастровий облік як інформаційна база управління земельними ресурсами та землекористуванням. Агросвіт № 16, 2021. с. 3-11.
4. Экосистемный учет. Система экологоэкономического учета. Електронний ресурс: https://seea.un.org/sites/seea.un.org/files/documents/EA/seea_ea_russian_unofficial_translation_may_2023.pdf
5. Третяк А. М., Третяк В. М.. Теоретичні засади розвитку сучасної системи землекористування в Україні. Агросвіт № 1—2, 2021. С. 3—11.
6. Центральная база. Система природно-экономического учета. Електронний ресурс: https://unstats.un.org/unsd/envaccounting/seeaRev/CF_trans/SEEA_CF_Final_ru.pdf
7. Закон України "Про охорону земель". Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>.
8. Класифікація видів цільового призначення земель. Затверджено наказом Державного комітету України із земельних ресурсів 23.07.2010 № 548. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10/print>.
9. Перелік угідь згідно з Класифікацією видів земельних угідь (КВЗУ). Додаток 4 до Постанови Кабінету Міністрів України орядок ведення Державного земельного кадастру від 17.10.2012 № 1051. Електронний ресурс: <https://shels.com.ua/document.htm?doc=471>.
10. Про затвердження форм державної статистичної звітності з земельних ресурсів та Інструкція з заповнення: наказ Державного комітету статистики України 377 від 05.11.1998). Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98#Text>.

11. Про затвердження форм адміністративної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) та Інструкцій щодо їх заповнення: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 337 від 30.12.2015. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0133-16#Text>.

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 року № 124 "Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади". Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1473-21#Text>.

13. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практики: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Р.М. Курильців, Т.М. Прядка, Н.А. Третяк; [за заг. ред. А.М. Третяка]. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. 227 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print1509602912924405> (Accessed 10 May 2024).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine, "On the state land cadastre", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>. (Accessed 05 Sept 2024).

3. Tretiak, A., Tretiak, V. and Kovalishyn, O. (2021), "Land cadastral accounting as an information base for managing land resources and land use", *Agrosvit*, vol. 16, pp. 3—11.

4. Ecosystem accounting. System of environmental and economic accounting. (2021), available at: https://seea.un.org/sites/seea.un.org/files/documents/EA/seea_ea_russian_unofficial_translation_may_2023.pdf (Accessed 05 Sept 2024).

5. Tretiak, A. and Tretiak, V. (2021), "Theoretical basis of a modern land use system development in Ukraine", *Agrosvit*, vol. 1—2, pp. 3—11.

6. UN (2012), "Central base. System of natural and economic accounting", available at: https://unstats.un.org/unsd/envaccounting/seeaRev/CF_trans/SEEA_CF_Final_ru.pdf (Accessed 05 Sept 2024).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On Land Protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (Accessed 05 Sept 2024).

8. State Committee of Ukraine on Land Resources (1998), "Classification of land use types", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10/print> (Accessed 05 Sept 2024).

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "List of land according to the Classification of types of

land (KVZU). Appendix 4 to the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the procedure for maintaining the State Land Cadastre dated October 17, No. 1051", available at: <https://shels.com.ua/document.htm?doc=471> (Accessed 05 Sept 2024).

10. State Statistics Committee of (1998), Order "On the approval of forms of state statistical reporting on land resources and Instructions for filling them", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98#Text> (Accessed 05 Sept 2024).

11. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine (2015), Order "On the approval of the forms of administrative reporting on land quantitative accounting (forms No. 11-zem, 12-zem, 15-zem, 16-zem) and Instructions for filling them out", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0133-16#Text> (Accessed 05 Sept 2024).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "Some issues of the activities of central executive bodies", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1473-21#Text> (Accessed 05 Sept 2024).

13. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Kuriltsiv, R.M., Pryadka, T.M. and Tretiak, N.A. (2021), *Upravlinnjazemel'nimi resursami ta zemlekoristuvannjam: bazovi zasadi teorii, instituciolizacii, praktiki* [Management of land resources and land use: basic principles of theory, institutionalization, practice], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663